

ویژگی های مطلوب محیط خانه

محمدرضا حیدری خراسانی بیدگلی*

اشاره

محیط خانه، به منزله مزرعه و زیستگاهی برای رشد شخصیت اعضای آن است. اهل بیت پیامبر صلوات الله علیهم در زندگی فردی و اجتماعی، برای ما اسوه و الگویی عملی و گفتاری بی بدیل هستند. از این میان خوشبختانه روایات قابل تمسکی از اهل بیت علیهم السلام وجود دارد تا محیط خانه ایده آل از کلام گوهر بار ایشان استخراج شود و مورد اجرا در محیط خانه قرار گیرد. بررسی روایات نشان می دهد که در منظومه فکری ایشان، شاخصه های تأثیرگذاری برای شکوفایی محیط خانه و پربار شدن زراعت آن وجود دارد. این نوشتار ویژگی های مطلوب و ایده آل محیط خانه را بیان می کند.

احترام به خواسته های مشروع همسر

یکی از ویژگی های گرمابخش محیط خانواده، وجود روحیه احترام متقابل بین تک تک اعضای آن است؛ چنانکه قرآن کریم می فرماید: «عاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ يَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا»^۱ با زنان به شایستگی رفتار کنید و اگر آن ها به جهتی ناخوشایندتان بودند، اظهار نکنید؛ چه بسا چیزها که ناپسند شماست، حال آنکه خداوند در آن خیر فراوانی برای شما قرار داده است».

اهل بیت گرامی پیامبر صلوات الله علیهم در راستای احترام به اعضای خانه و تلاش برای تأمین نیازهای خانواده، توصیه های بسیاری دارند و با سیره عملی خود رفتار صحیح در این راستا را به نمایش

* دانش آموخته سطح ۳ حوزه علمیه.

گذاشته‌اند. رسول خدا ﷺ در این باره فرموده است: «الْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ بِشَهْوَةِ أَهْلِهِ وَ الْمُنَافِقُ يَأْكُلُ أَهْلَهُ بِشَهْوَتِهِ؛ مؤمن مطابق میل خانواده‌اش غذا می‌خورد و خانواده منافق، موافق میل او غذا می‌خورد». بیان نورانی رسول خدا ﷺ، گویای آن است که مردان در کنار مدیریت مالی و تأمین نیازهای اولیه زندگی باید فضای روحی و روانی اعضای خانواده را نیز مدیریت کنند و به نظرات و دیدگاه‌های افراد و به‌ویژه همسر به عنوان شریک زندگی توجه کافی را داشته باشند.

امام حسین علیه السلام به خواست و حس زیبایی دوستی همسرش توجه می‌کرد و برخی اوقات به همین خاطر با انتقادات اصحاب و دوستان خود روبه‌رو می‌شد، ولی به خواست طبیعی و مشروع همسر خویش احترام می‌گذاشت. جابر بن عبدالله از امام باقر علیه السلام نقل کرده است:

عده‌ای بر امام حسین علیه السلام وارد شدند و فرش‌ها و پستی‌های زیبایی را در منزل آن حضرت مشاهده کردند. عرض کردند: «ای فرزند رسول خدا! ما در منزل شما وسایل و چیزهایی مشاهده می‌کنیم که ناخوشایند ماست (وجود این وسایل در منزل شما را مناسب نمی‌دانیم)». حضرت فرمود: «إِنَّا نَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَتُعْطِيهِنَّ مَهْرَهُنَّ فَيَشْتَرِينَ بِهَا مَا شِئْنَ، لَيْسَ لَنَا فِيهِ شَيْءٌ؛^۲ ما در ازدواج مهریه زنان را پرداخت می‌کنیم و آن‌ها هر چه دوست داشتند، برای خود خریداری می‌کنند. هیچ یک از وسایلی که مشاهده نمودید، از آن ما نیست». امام صادق علیه السلام نیز فرموده است: «امام سجاد علیه السلام برای بچه‌ها و همسرانش زیورآلات از نوع طلا و نقره تهیه می‌کرد و آن‌ها را با آن زیورها می‌آراست».^۳

همسر شهید حسین تاجیک^۴ درباره توجه ایشان به نظراتش می‌گوید:

بعد از ازدواج مان از ارومیه به سیرجان رفتیم. سیرجان، محل کار حسین بود. تحمل آب و هوای آنجا مخصوصاً در آن گرمای تابستان، برایم خیلی سخت بود. همیشه در جایی زندگی کرده بودم که آب و هوای سرد و معتدلی داشت. از طرفی زندگی مشترک

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۱۲.

۲. همان، ج ۶، ص ۴۷۶.

۳. همان، ص ۴۷۵.

۴. فرمانده گردان ۴۱۵ لشکر ۴۱ ثارالله.

با صاحبخانه هم برایم دشوار شده بود. به خاطر همین روزی تصمیم گرفتم تا از حسین بخواهم خانه مستقلی اجاره کند. وقتی سختی هایم را برایش توضیح دادم، پیشنهاد مرا قبول کرد. حقوق حسین آن زمان ۲۸۰۰ تومان بود. اجاره خانه ای که گرفته بود، ۲۸۵۰ تومان بود. دو ماهی از اقامت مان نگذشته بود که متوجه شدم حسین با این درآمد، با دشواری زندگی را اداره می کند. این بود که از حسین خواستم به خانه ای نقل مکان کنیم که کرایه کمتری داشته باشد. بعد از اسباب کشی از او پرسیدم: «چرا همان بار اول که درخواست خانه بهتر کردم، خواسته مرا رد نکردی؟». او در جواب گفت: «نمی خواستم همسری را که تمام قوم و خویش خود را رها کرده است و به خاطر یک زندگی ساده و مختصر با من از شهر خود دور افتاده، ناراحت کنم». اگرچه حسین با زحمت خانه مستقلی اجاره کرد، اما توجه او به خواسته من عشق مرا به زندگی با او صد چندان کرده بود.^۱

تقویت روحیه نقدپذیری و خیرخواهی

یکی از ارزش های اخلاقی، انتقاد و انتقادپذیری است؛ چنانکه در آموزه های دینی واژه های نصیحت، تذکر، موعظه، استماع قول، اتباع احسن، توأسی به حق، دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر، هر یک به گونه ای اهمیت و جایگاه انتقاد و انتقادپذیری را بیان می کنند. از همین روست که قرآن می فرماید: «فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ»^۲ پس بندگان مرا که به سخن گوش فرا می دهند، آن گاه بهترین آن را پیروی می کنند، مژده بده». بر این اساس برخورداری از روحیه انتقادپذیری از سوی بزرگترهای خانه، برای تربیت فرزند بسیار مفید است و مهارت های مهمی همچون مهارت نه گفتن، تحلیل وضعیت، مهارت حل مسئله و فن بیان وی را تقویت می کند. نباید محیط خانه به شکلی باشد که کسی جرئت نکند برای مثال به پدر خانواده نقدی داشته باشد. از آن طرف هم نباید فرزند را به گونه ای تربیت کرد که نشود او را حتی یک کلمه نصیحت یا انتقاد کرد. اگر این روحیه به صورت عمومی در محیط خانه در یک

۱. رضا آبیاری، همسران زمینی، سرداران آسمانی، ص ۵۸.

۲. زمر: ۱۶.

حالت تعادلی نگه داشته شود، وقتی که اعضای این خانه در جامعه حضور پیدا می‌کنند، در برابر انتقاد دیگران متواضع هستند و جرئت می‌کنند دیگری را که کار اشتباهی می‌کند، موعظه کنند و برای او خیر خواه باشند. از همین رو امام حسین علیه السلام فرموده است:

قال الله تعالى: «الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» فَبَدَأَ اللَّهُ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةٌ مِنْهُ لِعَلِّمِهِ بِأَنَّهَا إِذَا أُدِّيَتْ وَأُقِيمَتْ اسْتَقَامَتِ الْفَرَائِضُ كُلُّهَا هَيْئُهَا وَصَعْبُهَا وَذَلِكَ أَنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ دُعَاءٌ إِلَى الْإِسْلَامِ مَعَ رَدِّ الْمَظَالِمِ وَمُخَالَفَةِ الظَّالِمِ؛^۱ خداوند متعال فرموده است: "مردان و زنان مؤمن دوست یکدیگرند، امر به نیکی و نهی از بدی می‌کنند". خداوند نخست امر به معروف و نهی از منکر را به عنوان یک فریضه از سوی خودش ذکر کرده است؛ زیرا او آگاه است که اگر این وظیفه اجرا شود، وظایف دیگر همه، چه سخت و چه آسان انجام می‌گیرد؛ زیرا امر به معروف و نهی از منکر به اسلام دعوت می‌کند و حقوق ستم‌دیدگان را باز می‌ستاند و با ستمگران به مخالفت برمی‌خیزد.

باید توجه داشت که هم نقدکننده باید در ضمن اعتماد به نفس و شجاعت، منصف و خیر خواه باشد و هم نقدشونده باید از بیجگی، نقد شدن و احترام به انتقاد دیگران را یاد گرفته باشد و این جز از کودکی و تربیت در خانه ممکن نیست.

رعایت عدالت و حقوق اعضای خانواده

در محیط خانه باید نسبت به همسر و فرزندان رفتاری مهربانانه و به دور از ظلم داشته باشیم. امام حسین علیه السلام فرموده است: «إِيَّاكَ وَ ظَلَمَ مَنْ لَا يَجِدُ عَلَيْكَ ناصِرًا إِلَّا اللَّهَ؛ آبرهیز از اینکه بر کسی که جز خداوند در برابر تو یابوری ندارد، ستم کنی». در روزگاری که سال‌ها از بعثت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گذشته بود، هنوز افکار دوران جاهلیت و تبعیض میان فرزندان وجود داشت. مردی عرب آن روز برای انجام دادن کاری دست دو فرزندش

۱. حسن بن علی ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۲۳۷.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۸، ص ۱۱۸.

را گرفت و شرفیاب محضر رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شد. هنگامی که نشسته بود، یکی از فرزندان خود را در آغوش گرفت، به او محبت کرد و او را بوسید و به فرزند دیگرش توجهی نکرد. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که این صحنه تأثیرانگیز را مشاهده کرد، فرمود: «چرا با فرزندان خود به طور عادلانه رفتار نمی کنی؟». آن مرد عرب جوابی جز سکوت نداشت. سرش را پایین انداخت و عرق شرم بر پیشانی اش نشست. او در آن روز دریافت که کارش اشتباه بوده است و فهمید که در نگاه کردن نیز نباید بین فرزندان فرقی گذاشت.^۱

امام سجاده عَلَيْهِ السَّلَام درباره حقوق فرزند بر والدین فرموده است:

وَأَمَّا حَقُّ وَلَدِكَ فَتَعَلَّمْ أَنَّهُ مِنْكَ وَ مُصَافِّ إِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرِهِ وَ شَرِّهِ وَ أَنْتَ مَسْئُولٌ عَمَّا وُلِّيْتَهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ وَ الْمَعُونَةِ لَهُ عَلَى طَاعَتِهِ فِيكَ وَ فِي نَفْسِهِ فَمُثَابٌ عَلَى ذَلِكَ وَ مُعَاقِبٌ فَأَعْمَلْ فِي أَمْرِهِ عَمَلَ الْمُتَزَيِّنِ بِحُسْنِ أَثَرِهِ عَلَيْهِ وَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا الْمُعْذِرِ إِلَى رَبِّهِ فِيمَا بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ بِحُسْنِ الْقِيَامِ عَلَيْهِ وَ الْأَخْذِ لَهُ مِنْهُ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ؛^۲ و اما حق فرزندت این است که بدانی او در زندگی دنیا، از تو وابسته به توست، و خیر و شرش با تو گره خورده است و تو مسئولیت سرپرستی او را در اموری مانند حسن تربیت و راهنمایی او به خدای عزوجل و کمک او بر طاعت و فرمانبرداری خدا در مورد تو و در مورد خودش به عهده داری. سپس در صورت انجام این مسئولیت، پاداش می ببری و در صورت کوتاهی کیفر می شوی. کار فرزندت را بسان کسی که در زندگی زودگذر به خوبی انجام می دهد، تو نیز انجام ده و از این طریق به خاطر حسن تربیت نزد پروردگار معذور باشی.

عدل کن عدل که گفته اند حکیمان جها مملکت بی مدد عدل نماند بر جای

محبت و تکریم افزایی

تکریم، تعلیم، احترام و محبت گزاره های بایسته در تربیت خانوادگی است. خداوند در قرآن به مسئله سبک زندگی و تربیت خانوادگی اهمیت بسیاری داده است. برای مثال درباره کیفیت

۱. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الاخلاق، ترجمه محمدحسین رحیمیان، ص ۱۱۳.

۲. حسن بن علی ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۲۶۳.

تعامل پدر با فرزندان، ماجرای حضرت لقمان علیه السلام با فرزندش را برای مردم معرفی می‌کند. حضرت لقمان علیه السلام با روحیه تکریم، تعلیم، احترام و محبت نسبت به فرزندش نکاتی را برای زندگی سعادت‌مندانه وی گوشزد می‌کند و در کنار این مسئله، خودش به عنوان الگوی مجسم در نگاه فرزندان قرار دارد؛ به گونه‌ای که فرزند با نگاه به این الگو تأثیر می‌پذیرد و در مسیر سعادت قرار می‌گیرد. خداوند در آیه ۱۳ سوره لقمان فرموده است: «وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ؛ هنگامی که لقمان به پسرش در حالی که او را موعظه می‌کرد، گفت: پسرکم! به خدا شرک نیاور، بی‌تردید شرک ستمی بزرگ است». در آیات بعدی فرموده است: «يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَزْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ...؛ پسرکم! اگر عمل هم‌وزن دانه خردلی و در درون سنگی یا در آسمان‌ها یا در دل زمین باشد، خدا آن را [در قیامت برای حسابرسی] می‌آورد».

در عبارت «یا بُنَيَّ» که در هر دو آیه آمده است، ظرافت کلامی زیبایی مشاهده می‌شود. حضرت لقمان علیه السلام می‌فرماید پسرکم، عزیزم نسبت به خدا شرک نداشته باش، نسبت به اعمال خود مراقبت داشته باش. این مسئله گویای نقش‌گویی و کلام به عنوان مقدمه‌ای برای تربیت است. درباره سبک زندگی اهل بیت علیهم السلام نیز همین موارد ریز تربیتی را مشاهده می‌کنیم. تمام این بزرگواران در همه زمینه‌های فردی و اجتماعی، سیاسی و فرهنگی الگو هستند. درباره برخورد امام حسین علیه السلام با فرزندان‌شان نکات تاریخی زیادی چه قبل و چه پس از قیام‌شان مشاهده می‌شود. در روایتی آمده است که امام سجاد علیه السلام کم سن و سال بودند، وارد مجلسی شدند که امام حسین علیه السلام و دیگران حضور داشتند. امام علیه السلام وقتی فرزندش را مشاهده کرد، او را در آغوش گرفت و بر گونه‌هایش بوسه زد. به امام علیه السلام عرضه داشتند گویی مدت زیادی است از فرزند خود دور بودید. امام علیه السلام فرمود: «اتفاقاً تازه از منزل بیرون آمدم، اما ما اهل بیت علیهم السلام نسبت به خانواده خود مهربانیم».^۱

۱. خبرگزاری تسنیم، «محبت امام حسین علیه السلام به خانواده در سخت‌ترین شرایط نبرد تداوم داشت»، ۱۳۹۸/۰۶/۱۶، کد خبر: ۲۰۹۰۸۵۷.

چشم‌پوشی نسبت به مسائل ناچیز

امام سجاده علیه السلام در توصیه‌اش به امام باقر علیه السلام درباره تغافل فرموده است: «إِعْلَمْ يَا بُنَيَّ أَنَّ صَلَاحَ شَأْنِ الدُّنْيَا بِحَذَائِرِهَا فِي كَلِمَتَيْنِ: إِصْلَاحُ شَأْنِ الْمَعَاشِ مِثْلُ مِكْيَالٍ ثُلْثَاهُ فِطْنَةٌ وَثُلُثُهُ تَغَافُلٌ؛ لِأَنَّ الْإِنْسَانَ لَا يَتَغَافَلُ عَنِ شَيْءٍ إِلَّا قَدْ عَرَفَهُ فَفَطِنٌ لَهُ؛^۱ إِصْلَاحُ تَمَامِ أُمُورِ دُنْيَا بِهِ مَنزِلُهُ بِمِثْلِهِ يُرَى اسْتِمْتِعَ بِهَا دُونَ سَمِّهَا وَتَوَافُوتُ وَبِهَا سَمٌّ وَتَغَافُلٌ وَتَغَافُلٌ بِهَا سَمٌّ؛ لِأَنَّ الْإِنْسَانَ لَا يَتَغَافَلُ عَنِ شَيْءٍ إِلَّا قَدْ عَرَفَهُ فَفَطِنٌ لَهُ؛^۱ إِصْلَاحُ تَمَامِ أُمُورِ دُنْيَا بِهِ مَنزِلُهُ بِمِثْلِهِ يُرَى اسْتِمْتِعَ بِهَا دُونَ سَمِّهَا وَتَوَافُوتُ وَبِهَا سَمٌّ وَتَغَافُلٌ وَتَغَافُلٌ بِهَا سَمٌّ؛ لِأَنَّ الْإِنْسَانَ لَا يَتَغَافَلُ عَنِ شَيْءٍ إِلَّا قَدْ عَرَفَهُ فَفَطِنٌ لَهُ».

این روایت در واقع ضمن تأکید بر تغافل مثبت، از تغافل منفی بر حذر می‌دارد. ابتدا تأکید به هوشیاری و بیداری و ترک «غفلت» می‌کند و سهم آن را دو سوم می‌داند و مفهوم آن، این است که انسان نباید از مسائل مهم زندگی در محیط خانه و اجتماع بی‌خبر بماند؛ بلکه باید با کمال دقت مراقب آنچه که خیر و صلاح او در آن است، باشد. از سوی دیگر نسبت به اموری که لازم است مورد بی‌اعتنایی و بی‌توجهی قرار گیرد، دستور به «تغافل» می‌دهد؛ مانند فکر و دقت در مسائل جزئی زندگی که اهمیت چندانی ندارند و انسان را از تفکر در امور مهم باز می‌دارد.

یکی از آثار تغافل، کاهش اختلاف است. وقتی زوجین از یکدیگر خطایی دیدند و عمداً خود را به فراموشی بزنند، نهایت بزرگواری را نشان داده‌اند. این کار می‌تواند زمینه اصلاح برای فرد خاطی را فراهم کند. افراد غیر معصوم، مصون از خطا و اشتباه نیستند و ممکن است در مراحل مختلف زندگی دچار خطا و لغزش شوند. خرده‌گیری و بازخواست مداوم و عکس‌العمل در برابر هر اشتباهی، سبب ایجاد اختلاف و تنش در میان افراد می‌شود و زندگی را تلخ خواهد کرد. در حقیقت وقتی پذیرفتیم که هیچ‌کس از جمله خودمان بی‌عیب و نقص نیستیم و قبول کردیم که هر کس مثل ما ممکن است اشتباه کند و خطایی از او سرزند، می‌توانیم از خطاهای دیگران چشم‌پوشی کنیم.^۲

امام سجاده علیه السلام قطع طمع از اموال دیگران را وجهه دیگر چشم‌پوشی معرفی کرده است و این،

۱. علی بن محمد خزازی، کفایة الأثر فی النصوص علی الأئمة الإثنی عشر علیهم السلام، ترجمه محمدکاظم موسوی و عقیل ربیعی، ص ۲۴۰؛ حسن بن علی ابن‌شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۳۵۹.

۲. وب‌سایت راسخون، «تغافل: راهکاری کارآمد در زندگی مشترک»، ۱۳۹۷/۱۱/۲۷، کد خبر: ۱۴۱۰۳۴۱.

از آثار دیگر تغافل است: «رَأَيْتُ الْخَيْرَ كُلَّهُ قَدْ اجْتَمَعَ فِي قَطْعِ الطَّمَعِ عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ؛^۱ تمام خیرات و خوبی‌های دنیا و آخرت را در چشم‌پوشی و قطع طمع از زندگی و اموال دیگران می‌بینم». معنای این سخن آن است که وقتی انسان روحیه تغافل را بلد باشد، تأثیر خود را در بخش‌های دیگر زندگی نیز می‌گذارد و می‌تواند در نگاه به زندگی دیگران نیز از اموال دنیوی‌شان چشم‌پوشی کند. بنابراین با این قناعت، رضایت از زندگی و امید به زندگی هم در خانه‌ای که افراد آن چنین ویژگی‌ای دارند، بالا می‌رود.

نتیجه‌گیری

خانه مطلوب در ادبیات اهل بیت علیهم‌السلام، خانه‌ای است که در محیط آن به خواسته‌های بجا و شایسته همه افراد این جامعه کوچک احترام گذاشته می‌شود، روحیه نقدپذیری و خیرخواهی در آن وجود دارد و حقوق اعضای خانه رعایت می‌شود. در چنین خانه‌ای محبت، تکریم و تغافل شایسته میان اعضای خانواده حاکم است.

فهرست منابع

کتاب

۱. آبیاری، رضا، همسران زمینی، سرداران آسمانی، قم: بوستان کتاب، ۱۴۰۰ ش.
۲. ابن‌شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، قم: نشر آل‌علی علیهم‌السلام، ۱۳۸۲ ش.
۳. خزازی رازی، علی بن محمد، کفاية الأثر في النصوص على الأئمة الإثني عشر علیهم‌السلام، ترجمه محمدکاظم موسوی و عقیل ربیعی، قم: دلیل ما، ۱۴۳۰ ق.
۴. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، ترجمه محمدحسین رحیمیان، قم: مؤمنین، ۱۳۸۷ ش.
۵. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ترجمه و تحقیق محمدصالح بن احمد مازندرانی، علی‌اکبر غفاری و ابوالحسن شعرانی، تهران: المكتبة الإسلامية للنشر والتوزيع، ۱۳۸۲ ق.

۱. محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، ترجمه مهدی آیت‌اللهی، ج ۲، ص ۳۲۰؛ محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۳، ص ۱۷۱، ح ۱۰.

۶. _____، اصول کافی، ترجمه مهدی آیت‌اللهی، تهران: جهان‌آرا، ۱۳۸۷ ش.
۷. مجلسی، محمدباقر، بحارالأنوار، بیروت: دار إحياء التراث العربي، ۱۴۰۳ ق.

سایت‌ها

۱. خبرگزاری تسنیم، «محبت امام حسین علیه السلام به خانواده در سخت‌ترین شرایط نبرد تداوم داشت»، ۱۳۹۸/۰۶/۱۶، کد خبر: ۲۰۹۰۸۵۷.
۲. وب‌سایت راسخون، «تغافل: راهکاری کارآمد در زندگی مشترک»، ۱۳۹۷/۱۱/۲۷، کد خبر: ۱۴۱۰۳۴۱.